

KISS ANDRÁS

AZ ERDÉLYI VALLÁSSZABADSÁG ARANYOSSZÉK MINDENNAPJAIBAN

a 17. század második felében

Erdélyben a hitújítás terjedésével, ennek kezdeti szakaszában, 1545-ben és 1548-ban az országgyűlés még a vallási újításokat tiltó határozatokkal kíván gátat vetni a protestantizmus térnyerésének. De egy évtized sem telt el, amikor 1557. június 1-jén a tordai országgyűlés kimondta a szabad vallásgyakorlást. A rendek ezt követően még többször határoztak a vallásszabadságot illetően, hol ismételten biztosítva, kiegészítve, csak részlegesen engedélyezve a szabad vallásgyakorlást, 1566-ban pedig ismét korlátozva, míg végül 1571-ben a június 6. és 14. közötti marosvásárhelyi országgyűlés kimondta, hogy „az Isten ígéje mindenütt szabadon prédicáltassék, az confessióért senki meg ne bántassék, se prédikátor, se hallgatók.”¹ Az, hogy Erdélyben végül is törvény biztosította a szabad vallásgyakorlatot, miközben a kontinens „művelt” nyugati részében a „hitviták” véres leszámolásokba, mészárlásokba torkolltak, több körülmény összejátszásának tulajdonítható. Ezek közül az egyik, hogy maguknak a törvényhozó rendeknek és papjaiknak körében már annyira tért hódított a hitújítás, hogy érdeklükben állt az új hitvallások törvényesítése, nehogy a korszak egyik legsúlyosabb bűncselekményében, az eretnekségben találtassanak vétkeseknek. Emellett szükség volt a főhatalom gyakorlóinak nyitottságára is, de nem hanyagolható el az a körülmény sem, hogy Erdély a hatalma alatt levő nemzetek vallási ügyeiben érdektelen Oszmán Birodalom

...nemes személyekkel
azt doceálta őkegyelme,
hogy az inctus azt
mondotta volna, hogy ő
igen foglyos helyen volt
Kerczedben, mert őtet
igen szorongatták az
Christusnak istensége
felől, de eb higgye az
Christusnak istenségét.

Eredeti megjelenés: *Emlékkönyv Benkő Samu születésének nyolcvanadik évfordulójára.* (Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár, 2008.)

fennhatósága alatt állt. A már megindult folyamatnak természetes következménye volt, hogy az említett, szabad vallásgyakorlatot biztosító 16. századbeli országgyűlési határozatok a kor szellemében szabályozzák a vallási ügyeket. Erdély Törvényes Könyvének első könyve, az *Approbatae Constitutiones* már első címében is a rendi korszak szellemében osztályozza a vallásokat. Ennek megfelelően a rendek négy vallását „recepta religióknak” minősítik, ezek az „evangelica reformata (vulgo: calviniana)”, a „Lutherana seu augustana”, a „romano-catholica” és az „unitaria vel antitrinitaria”. A recepta religiók híveit vallásuk gyakorlásában, elsősorban hitelveiket és szer-tartásaikat illetően a törvény védi. Viszont nem a rendek vallásai közé tartozó görög-keleti vallást² „propter regni emolumentum”, azaz az ország hasznára „patiólták”, gyakorlását megengedték. Tehát a rendi társadalom szemlélete szerint e vallás léte – ha nem is a rendek elfogadott vallásai között (mert hívei nem a rendek közül kerültek ki), de a törvénykönyvben megszabott státus szerint – biztosított volt.³ Tény az, hogy Erdély történetében nem ismerünk olyan forráskritikailag megerősített eseteket, amelyek azt bizonyítanák, hogy a főhatalom vagy más helyi közösség erőhatalommal kívánta volna ráerőszakolni hitét más közösségekre. Ha a vajdák, illetve fejedelmek részéről megnyilvánult is valamilyen pártfogó vagy elutasító magatartás egy-egy vallásfelekezetről, ennek nem volt kimondottan a vallásszabadságot korlátozó következménye, és arra sincs példa, hogy a vallási kérdéseket olyan véres módon kívánták volna „megoldani”, mint ahogy tették ezt a „jó” császár és király zsoldos tábornokai: Giorgio Basta Erdélyben, illetve Antonio Caraffa a Felvidéken.

A valóság viszont az, hogy a jogalkotás próbaköve a joggyakorlat, az, hogy a társadalomban miként érvényesülnek a megalkotott jogszabályok, a biztosított szabadságok. Ugyanis számos történeti példa van arra, különösen a közelmúltból, hogy a jogszabály csak kirakat, amely mögött a jogtalanság tombol. Éppen ezért. a társadalom tagjai részére biztosított jogokat, szabadságokat csak akkor tekinthetjük valóban hatályosoknak, élőknek, ha ezeknek gyakorlatát a társadalmon belül biztosítja, illetve megvédi a főhatalom vagy a rá átruházott jogok alapján a helyi kormányzat. Ennek megfelelően kíséreljük meg azt vizsgálni, hogy Erdélyben, pontosabban Aranyosszéken, a 17. század második felében milyen mértékben valósult meg a törvény biztosította vallásszabadság, mennyiben igazolja az ottani életben érvényesülő joggyakorlat a kimondott törvények hatályosságát, alkalmazását.

Azt, hogy vizsgálatainkat Aranyosszékre terjesztettük ki, időben pedig a 17. század második felére, ennek a székely széknek sajátosan kialakult társadalmi összetétele, az adott időközre pedig rendelkezésünkre álló gazdag forrás indokolja.

Aranyosszék Torda királyi várának azon az Aranyos és Maros között fekvő földjén alakult ki, amelyet 1270 és 1272 között V. István hű szolgálataikért a kézdi székelyeknek adományozott, és amelyet 1289-ben IV László, a lázadó kunok elleni harcban nyújtott segítségükért újra nekik juttatott.⁴ A Torda és Fehér vármegyék közé beékelte, a többi székely széktől elszigetelt Aranyosszék nyilván nem kerülhette el kapcsolatait a területét körülzáró nemesi vármegyékkel, Torda városával, annak sókitermeléssel foglalkozó, valamint Torockó vasbányászatból és kohászatból élő lakosságával, mint ahogy ezeknek társadalmára gyakorolt hatását sem. Így a székely székek önkormányzati keretei között az eredetileg katonarendű társadalom az idők folyamán kismemesi-szabadparaszti jelleget öltött.⁵ Vizsgálataink szempontjából ebben a keretben az jelent előnyt, hogy a szék egyes településein együtt laknak a recepta religiókból a reformátusok, római katolikusok és unitáriusok, de mellettük egyes falvakban jelen van a görögkeleti felekezet is.⁶

A társadalmi életben elkerülhetetlen érintkezéseknek kísérői azonban az emberi természetből eredően a személyi vagy közösségi súrlódások is, ezek velejárója pedig a különbözőségeken – esetünkben a vallásiak – kieleveződése.

Ugyanakkor írásunk tematikájának páratlanul gazdag forrása az a szék levéltárában megmaradt cirkálási jegyzőkönyv, amely mintegy 1400 oldalon az 1650 és 1690 közötti években rendszeresen végzett bűnfelderítő és kivizsgáló cirkálások, esetenként pedig az ezekből fakadó perek szövegét tartalmazza.⁷ A középkori bűnüldözésben gyökerező cirkálásoknak tárgyalt korunkban Aranyosszéken is pontosan kialakult rendje volt.⁸ A szék által kijelölt cirkálók szabályos időközönként sorra járták a nagyobb településeket, ahol az *inquisitio malefactorum* során megjelentek előttük az illető település, illetve a környező falvak képében a helyileg választott *héteemberek*, és ezek kiadták azokat, akik a településen, faluban megszegték a törvényt, bűncselekményt követtek el. Ezeket név szerint az *extradati* rovatban tüntetik fel az elkövetett bűncselekmény megnevezésével, gyakran a kirótt büntetéssel vagy más megjegyzésekkel. Ugyanis kisebb vétkek esetében a cirkálók helyben szabják ki a büntetést, rendszerint a cselekményre megállapított pénzüsszegben, súlyosabb bűncselekmények esetében azonban az elkövető ellen közkeresetet indítanak. A jegyzőkönyv mintegy 1400 oldalán a törvényszegések, bűncselekmények páratlan gazdag jogesetei sorakoznak, ezek adatai pedig a kisközösségek társadalmának mélyebb megismeréséhez segíthetik a kutatót.⁹ Ennek az ötven évnek a cirkálási adatai tartalmazzák azokat az eseteket, amelyek alapján megkíséreljük felvázolni az aranyosszéki mindennapokban megnyilvánuló vallásszabadság és tolerancia valóságát.

A valakire vagy valamire ráaggatott csúfnevek vagy gúnynevek használata mindennapos a kisközösségekben, és rendszerint a különbözőséget, a másságot veszi célba. Ez egyaránt jelen van mind a gyermekkorúak, mind a felnőttek között. Amennyiben nem sértő szándékkal vagy nem gyalázkodásként hangzanak el, nem sértenek valamilyen érzületet, a gúnyneveket inkább a folklór termékeinek tekinthetjük, vizsgálatuk pedig a folklorisztika területéhez tartozik. Amikor azonban, a körülményektől és szándéktól függően használatuk sérti egy személy vagy egy közösség érzületét, megbélyegző, gyalázkodó szándékú, már a büntetőjog körébe tartoznak, múltbeli jelenségként pedig a jogtörténet hatáskörébe.

Forrásaink azt tanúsítják, hogy ebben a korszakban a Szentháromság-hívőket (reformátusokat, katolikusokat) Erdélyben, így az unitárius jellegű Kolozsvár városában is háromságosoknak nevezték.¹⁰ A kifejezés az aranyosszéki szóhasználatban is bizonyára meghonosodott, és ott a népi kreativitás ötletes betűcserével ebből megalkotta a *háromzsákos* kifejezést, amivel a reformátusokat és római katolikusokat titulálták. Feltételezésünk szerint a szó egyszerű, célzat nélküli – és bizonyára nem nyilvánosság előtti – használata gyakori lehetett, de a falvak héteemberei fél évszázad alatt csak néhány esetben adták fel azt, aki a háromságosokat sértő szándékkal, szitokszerűen mint háromzsákosokat aposztrofálta.

1668. február 22-én a várfalvi héteemberek feladták Pálfi János szolgáját, Jánost, aki azt mondta, amikor a templomban harangoztak, hogy „most harangoznak az háromzsákosok”. A vádat a fiú is beismerte, de tudatlanságával mentette magát. A széki cirkálók ítélete: „veretessék meg”, mivel a fiú csak gyermekkorú („mivel puerile aetasszal bír”).¹¹ Az, hogy a fiú esetében enyhítő körülménynek tekintették kiskorúságát, arra utal, hogy amennyiben felnőtt követte volna el a cselekményt, büntetése keményebb lett volna, amint ez lennebb, súlyosabb esetekben kiderül.

A katolikusok ócsárlása sem ér véget azonban az egyébként országosan elterjedt pápistázással. 1669. november 28-án Rákoson a várfalvi héteemberek kiadták a cirkálóknak Mihály Ferencet, „aki pápista lelkűnek szidta István kovácsot és lélekével szitkozódott hozzá és hajigált”. Többet nem sikerült kiderítenünk az esetről, ugyanis a feladás szövege mellé ezt a megjegyzést írták be: „Nota bene: elment.”¹²

De a cirkálások során olyan eseteket is feladnak, amelyekben a Szentháromság-hívők az unitáriusokat nevezték török vallásúaknak. 1670. január 9-én az alsószent-

mihályfalvi hétemberek feladják a következőket: „Szoboszlai uram mondotta az unitáriusok ellen, hogy török vallásúak és hitűek.”¹³ Nem jegyezték be a jegyzőkönyvbe, hogy Szoboszlait helyben megbüntették-e vagy közkereset indult ellene. A kor eljárási gyakorlata szerint az sincs kizárva, hogy Szoboszlai kiegyezett a sértettekkel.

1676. március 28-án (ez virágvasárnap előtti szombatra esett) Kövenden a felsőszentmihályfalvi hétemberek Iklódi Mihályt adták fel a cirkálóknak, aki „Buri Jánost szidta ilyen szókkal, hogy ördög lelkű, te, Buri János, ma is főztök tū a Christusnak”.¹⁴ Sem az előbbi, sem ez esetben nem derül ki, hogy mennyiben járult hozzá a feladáshoz az, hogy a vallást ócsárló kijelentés együtt hangzott el a lélekkel („ördög lelkű”) való szitkozódással, ami önmagában is bűncselekmény, amit – amint lennebb kiderül – súlyosan büntettek.

Ugyanazon a napon ezúttal az alsőszentmihályfalvi hétemberek azt adták fel, hogy „Kis Jánosné és Kis Péterné az unitaria ecclesiában valóknak azt mondták, hogy csak ezek az pogán vallásúak törnek reánk”.¹⁵ Ez esetben sem találtunk bejegyzést az ügy ellátásáról.

1678. március 30-án Bágyonból a következők kerültek a cirkálók elé: „Kovács István az bágyoniakat pogány vallásúaknak mondta. Jenei Mihály uram nem adta kézbe, se nem felelt lakója asszony felől, kit tiszt szavával kért kézbe az bíró, ki az falut pogány vallásúnak mondta.” Jóllehet ezúttal sem találunk a jegyzőkönyvben a két esettel kapcsolatban megjegyzést, az asszony ügyében azonban úgy tűnik, megtörténtek a lépések a közkereset beindítása érdekében. Sajnos az idők folyamán erősen megrongálódott és itt-ott hiányos jegyzőkönyvben ennek nem akadtunk nyomára.

Amennyiben valaki a más vallásúakat illető gúnyneveket olyan jelzőkkel használja, amelyek Isten elleni szavaknak, azaz káromlásnak vagy káromkodásnak (blasphemia) minősülnek, a szék vádhatóságát képviselő tisztségviselő, azaz Aranyosszéken a kapitány, közkeresetet indít ellene. Ilyen esetekben, ha a vád bebizonyosodik, az illetőt a korszak egyik legsúlyosabb büntetésével, az Ószövetségből áthagyományozódott megkövezéssel sújtották. Erdélyben az országgyűlés 1573-tól 1697-ig hat alkalommal hozott határozatot a káromlás bűncselekményét illetően, és az *Approbaták* is halálbüntetéssel sújtják az Isten elleni káromkodásokat, „és hallani is irtózásra való” szitkozódásokat, „melyek kezdettenek beszármazni csak nem régen hazánkba”.¹⁶ Így például Kolozsváron 1672-ben egy férfit a direktorok azzal vádoltak, hogy „ördögh lelkűjével, ördögh adta lelkűjével, eb adta, ördögh adtával szitkozódott volna”. Ezért, az ítélet szerint, „jóllehet juxta Edicta kővel verettetnék agyon, mindazonáltal ex misericordia megh páczáztatik erősse[n] pro exemplo alioru[m]”. De Torda vármegyében is a vármegyékben a vádhatóságot képviselő alispán a szitkozódással, istenkáromlással vádlottra megkövezést kér, 1675-ben pedig az istenkáromló vádlottat a szék arra ítélte, hogy a pellengéren „a hóhér által veretessék megh annyira, hogy élet-halál között maradgyon megh”, de ha visszaesőként cselekedné ismét ezt a bűncselekményt, „kővel veretessék agyon”.¹⁷

Az aranyosszéki jegyzőkönyvben is előfordul olyan vallást vagy annak követőjét sértő eset, amely miatt a széki vádhatóság közkeresetet indított a feladott személy ellen. Ilyenkor többet tudunk meg az elkövetés módjáról és esetenként az ítéletről is. Feltűnő viszont, hogy a jegyzőkönyv által megörökített három eset ugyanazon esztendőben, 1654-ben történt. Bár a történeteket illetően nem sikerült közös indítékot találnunk, csupán feltételezésként felmerül azonban, hogy a szék lakosságát akkoriiban sújtó csapások kiválthatták a különböző hitvallásúak részéről az egymás ócsárlását. Ugyanis Aranyosszéken 1646 és 1648 között pestis pusztított, 1650–1651-ben a szárazság okozta éhínség miatt szenvedett a lakosság, 1651–1652-ben pedig hólyagos pestis szedte áldozatait a szék településein.¹⁸ Márpedig ilyen vészterhes időkben előfordul a bűnbakkeresés, az, hogy az „istencsapásokat” a más hitűek tévelygések-

kel hozták a közösségre. A feltételezésen kívül nincs magyarázatunk arra, hogy ezek az esetek a cirkálások ötven éve alatt éppen 1654-ben történtek.

1654. május 4-én a kapitány Szentháromság elleni káromlásért emelt vádat a rákosi Kis Ferenc ellen. Amit a nyilvánvalóan unitárius atyafi azzal követett el, hogy a Szentháromság-hívőket, azaz a háromságosokat háromzsákosoknak titulálta. A vádnak volt ugyan egy tanúja, de mert a vádlott tagadta tettét, a szék mind a két felet kibocsátotta, hogy igaza bizonyítására pecsét alatti hiteles bizonyítékot mutasson be a széknek. Az ítéletet nem ismerjük.¹⁹

1654. június 1-jén az előbbinél súlyosabb esetben hozott ítéletet vezettek be a jegyzőkönyvbe. Ezúttal Murwai György, a vádlott már nem csupán egy másik vallás kicsúfolását követte el, hanem az egyházi szertartást zavarta meg, meghazudtolva a Krisztus istenségéről prédikáló papot, akit azzal káromlott, hogy ebül prédikál. Tettéért, mivel a templomba bekiabálván, Isten ígéje ellen káromkodott, négy tanú vallomása alapján a szék arra ítélte, hogy „kövel veretessék agyon”, azzal a kiegészítéssel, hogy a tanúkat meg kell kérdezni még egyszer, hogy kitartanak-e vallomásuk mellett, és ha igen, az ítéletet végre kell hajtani. Murwai fellebbezett ugyan, de ezt a jogorvoslatot a szék elutasította, azzal az indokolással, hogy ilyen esetekben nincs helye hosszúpernek.²⁰

A más vallásának megsértéséért indított harmadik közkeresetben 1654. július 1-jén ítélkezett a szék. A kapitány káromkodó beszéde miatt emelt vádat a bágyoni Kis István ellen, aki azt mondta, amikor Kercseden „igen szorongatták az Christusnak istensége felől: de eb higgye az Christusnak istenségét”. Ehhez hozzátette, hogy Krisztus is olyan ember volt, „mint ő, mint te meg én”.²¹ Az ítéletből nem derül ki, hogy milyen körülmények között „szorongatták” Kis Istvánt hite felől. Ugyanis az ilyen kijelentésekről tudjuk, hogy nem teológiai fejtegetéseként hangzottak el, hanem alkalmi összehozásokban, néha kocsmái vitákban. Például a kolozsvári Gruz Péter is a kocsmában keveredett szóváltásba valakivel „a hit dolgából”, a hitről pedig személyes sérelemből mondta ki véleményét.²² Ha nem is ismerjük pontosan, milyen körülmények között hangzottak el a vádlott kijelentései, nem valószínű, hogy csupán unitárius vallása elismert hittételeinek állítását Krisztus istenségéről minősíthették bűncselekménynek. Véleményünk szerint itt az a mód indokolhatta a vádemelést, ahogy a vádlott erről a kérdéstről megfogalmazta véleményét. Elsősorban az, hogy kijelentette: eb higgye Krisztusnak istenségét. Ez a kijelentése súlyosan sértette azokat, akik hittek abban, az „eb” összetételű szitkozódásokat, ócsárlásokat pedig a korabeli gyakorlat súlyos káromkodásnak minősítette. Krisztus összehasonlítása is más emberekkel feltehetően olyan hangnemben, körülmények között hangzott el, ami sértő lehetett. Arról, hogy a vád által előadott és tanúkkal bizonyított tényállás nem merítette ki a súlyos káromlás ismérveit, úgy tűnik, a bírák sem voltak meggyőződve. Ezt bizonyítja a vármegyei gyakorlatban elég szokatlan ítélet is. Kis Istvánt „penitenciázásul” a fejedelem valamelyik várában eltöltendő egyesztendei fogásra, mellékbüntetésként pedig minden harmadik pénteken „talpa veretésével” ítélte a szék. (Ez utóbbi mellékbüntetés még a 18. században is gyakorlatban volt. Például a szamosújvári börtönben az erőszakos cselekményekért elítélt rabokat, tettük elkövetésének évfordulóján a vár udvarán alaposan megverték, nyilván azért, hogy emlékezzenek súlyos bűncselekményükre.) Miután pedig kiszabadult a tömlöcből, Kis Istvánnak eklézsiát kellett követnie. A bírók azzal indokolták, hogy a vádlott „halált nem érdemel”, mivel azt bizonyította, „hogy monta volna, hogy az bűntől megválva mongya, azt is bizonyította, hogy monta volna, hogy istensége szerént külömb volt, nem olyan, mint ő, az Christus”.

A cirkálási jegyzőkönyv megőrzött egy román görögkeleti vallási ügyet is. Ennek ugyan nem volt büntetőügyi jellege, de egy egyházköziség híveinek viszályára utal.

1672. január 21-én a várfalvi „törvények processusán” „Nemzetes Czegezi Tamás uram Araniás széknek kapitánya az őkegyelme mellett való tisztekkal” előadják, hogy a hidasi román hívőknek „controversiájok” vagy „egymás közt az papjok miatt”. De „mivel a falusiak nagyobb része acceptálta a papot és az vladika is acceptálta, hogy bemenjen a templomba papi hivataljára”, a szék úgy határoz, hogy „őkegyelmeknek nincs módgyok abban, hogy annak dolgát igazgassák. Azért semmiképpen hozzá nem nyúlnak őkegyelmék.” Az idézett határozat végeredményben megfelelt a vallás státusát rendező törvényes szabályozásoknak.²³

Abból a tényből kiindulva, hogy egy államot, egy társadalmat vagy egy közösséget csupán akkor minősíthetünk diszkriminációt alkalmazónak vagy egy másfajta közösség létét ellenzőnek, intoleránsnak, ha ezt jogalkotásában is kifejezi, illetve ha az egyébként törvényesen elismert különbözőségek szabadságát biztosító jogszabályait nem alkalmazza az azokat megsértő egyének vagy akár kisközösségekkel szemben, megállapíthatjuk, hogy a vizsgált időszakban Erdélyben s így Aranyosszéken is élő valóság volt a vallásszabadság. Ugyanis a vizsgált ötven évhez viszonyítva csak elenyésző számú, nem minden esetben tisztázott indítékú esetben is a joghatóságot gyakorló önkormányzat eljár, sőt a megállapított jogsértést meg is torolta. Az igaz, hogy a forrásként használt jegyzőkönyv, amint említettük már, itt-ott hiányos, de a vallásszabadság elleni bűncselekmények csekély számát a más valláserkölcsei vonatkozású bűncselekményekhez viszonyítva állapítottuk meg. Például a vizsgált ötven év alatt évenként és településenként ismétlődő „ördög lelkű”-vel és változataival való szitkozódások vagy a vasárnap megsértésének nagy számához viszonyítva a felárt, itt ismertetett esetek száma valóban elenyészően kevés.

Függelék

1.

1654. május 4. Kövend

Közkereset rákosi Kis Ferenc ellen Szentháromság elleni káromlásért, mert a háromságosokat háromzsákosoknak mondta volna.

Aszjk I/2. 13.

■ Anno domini 1654 die 4 Maii, in Kövend sedis iudiciaria celebrata. Kapitán uram tiszti szerént szólíttatva rákosi Kis Ferencet, hozzá felelvén, hogy az Szentháromság ellen káromlást szökött volna. Tudniillik hogy az háromságosokat háromzsákosoknak monta volna, mellyet megvallott egy valló. Azért ítílye meg az törvény, ha vagyon büntetése érette. Melyre őkegyelme mutatá ugyan egy ember fassioját, de mivel az in causam attractus tagadgya, hogy nem vétett volna sem Isten ellen, sem az Christus ellen, deliberatum: úgy teccik az törvéennek, hogy mind az dominus actor s mind az inctus exmittáltatik, hogy pecsét alatt produkállyon az dominus actor az inctus ellen, az inctus is pro sui defensione ha mit importálhat, produkállyon.

2.

1654. június 1. Kövend

Közkereset Murwai György ellen, mert Isten ígéje ellen káromkodott és meghazudtolta a Krisztus istenségéről prédikáló papot.

Aszjk I/2. 106.

Anno domini 1654 die 1 Junii. Deliberatum. In Kövend.

Mivelhogy három vallóknak vallásokból világosan kiteccik, hogy az detentus Murwai György az Istennek ígéje ellen káromkodott, az templom előtt való sövé-

nyecskére hajolván az prédikációnak idején, az Christus istenségéről való prédikációnak idején, mikoron ²⁴ az Isten székében lévén, azt monta volt az papnak, hogy hazucc abba, hazucc abba pap, nem igazán prédikállasz. Az harmadik ugyan azt is vallja, hogy monta volna, hogy nem igazán prédikállasz, ebül prédikállasz. Az negyedik is vallja, hogy hallotta az hazuttatást, kihez képest nekünk így teccik törvény szerént, hogy mivel nevezet szerént monta, hogy az pap nem igazán prédikál, hazud benne. Tehát hogy ugyan az templomba kiáltotta be, ez okon meg kell érette hálnia, kővel veretessék agyon, sic tamen, hogy minthogy az harmadik vallónak vallásában láttatik defektus, hogy az másik félnek, úgymint az inctusnak relatóriájában nem vallotta, hogy tuggya, hogy az prédikációjáért hazuttatta, hanem abban azt vallja, hogy nem tudgya, miért hazuttatta, azért az vallókat személyek szerént eléhíván, vallásukat az szék színén előttök elolvasván, ha az szerént vallják, ugyan meg kell érette halni.

Mely törvint nem acceptálván, az inctus apellála, de az törvény nem admittálá az apellációt, mivel hogy az factum nyilvánvaló és longus processustt nem illet ez ilyen casus.

3.

1654. június 1. [Kövend]

Közkereset bágyoni Kis István ellen Krisztus istenségéről mondott káromkodó szavai miatt.

Aszjk I/2, 107.

Anno domini 1654 die 1 Junii.

Deliberatum. Kapitán Vas István uram tiszt szerént citáltatván bagioni Kis Istvánt káromkodó beszédiért és beadván őkegyelme ellene való relatóriáit, és két vallóknak vallásával, nemes személyekkel azt doceálta őkegyelme, hogy az inctus azt mondotta volna, hogy ő igen foglyos helyen volt Kerczedben, mert őtet igen szorongatták az Christusnak istensége felől, de eb higgye az Christusnak istenségét. Annak felette négy vallóknak vallásával azt doceálta őkegyelme, nemes személyekkel, hogy azt monta Christus urunk felől, hogy csak olyan ember volt az Christus mint ő, mint te meg én, kiért azt kívánnya őkegyelme, hogy meghaljon érette, az ilyen káromlodásáért, avagy az minemű büntetést ítél az őnagsága széke ellene, úgy büntetődgyék. Ellenben az inctus produkálván relatóriáját, de azok sem vallják, hogy ezeket nem mondotta volna az inctus nyilván. Ez okon úgy teccik nekünk törvény szerént, hogy az mi kegyelmes urunknak egyik várában vitettetvén, esztendeig való penitenciázással és minden harmadik pénteken talpa veretésével büntetessék Kis István. Annak utána elbocsátatván eklézsiájában Istenét és az eklézsiát megkövesse. Halált nem érdemel érette, mivel azt bizonyította az inctus, hogy monta volna, hogy az bűntől megválva mongya, azt is bizonyította, hogy monta volna, hogy istensége szerént külömb volt, nem olyan, mint ő az Christus. Mindazáltal az az őnagsága kegyelmessége rajta. Inctus utitur remedio, conceditur usque ad futuram sedem.

■ JEGYZETEK

1. Erdélyi Országgyűlési Emlékek (*Monumenta comitialia regni Transsylvaniae. 1540–1699*). Kiadja Szilágyi Sándor. Bp., 1883. I. 217–218, 238.; II. 78, 218, 231–232, 502, 305, 371. (A továbbiakban EOE); Vö. Trócsányi Zsolt: *Törvényalkotás az Erdélyi Fejedelemségben*. Bp., 2005. 93–94.

2. Erre a korszakra vonatkozóan nem használhatjuk az „orthodoxa” kifejezést, mert ezt akkor a református vallás megjelölésére alkalmazták.

3. *Approbatæ Constitutiones Regni Transsylvaniae et Partium Hungariæ eidem annexarum*. p. I. tit. I. art. 2–4, tit. VIII. art 1. (A továbbiakban AC)

4. *Erdélyi Okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez. 1023–1300*. I. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel regesztákban közléteszi Jakó Zsigmond. Bp., 1997. 304. és 482. sz. (A továbbiakban CDTrans)

5. Vö. Jakó Zsigmond: *Az Aranyos mente múltjából*. Művelődés 24/1971. 6. sz. 9–10; Kiss András: *A védelem szemléletváltozásának jelei a XVIII. századi aranyosszéki boszorkányperekben*. In: Uő: *Más források – más értelmezések*. Marosvásárhely, 2003. 323–324; Róth András Lajos: *Aranyosszék társadalmi fejlődése (1642–1821)*. In: *Areopolisz*. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok. V. Csikszereda, 2006. 6–35.
6. Benkő József: *Transilvania specialis. Erdély földje és népe*. II. Fordította, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Szabó György. Buk.–Kvár, 1999. 291.
7. Az Országos Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága – Aranyosszék levéltára, jegyzőkönyvek I/2. (A továbbiakban ASzjk)
8. Az erdélyi cirkálásokat illetően I. Kiss András: *A vármegyei filiális szék keletkezéséről*. In: Uő: *Források és értelmezések*. Buk., 1994. 64–65; Pál-Antal Sándor: *Székely önkormányzat-történet*. Marosvásárhely, 2003. 97–99; Dáné Veronka: *„Az ónagysága széki így deliberála”*. Torda vármegye fejedelemségkori joggyakorlata. Debrecen–Kvár, 2006. 32–34,73–75.
9. Ezt tanúsítja Torda vármegye 17. századi jegyzőkönyveinek eddig egyedülálló feldolgozása, amely nemcsak a bűncselekményi, hanem a magánjogi jogesetek gazdag tárházát nyitja meg a kutató előtt.
10. *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*. IV. Anyagát gyűjtötte és szerkesztett Szabó T. Attila. Buk., 1984. 1112. (A továbbiakban SZT)
11. ASzjk I/2. 616.
12. Uo. 676.
13. Uo. 708.
14. Uo. 1150.
15. Uo. 1151.
16. EOE II. 531; AC III t. XLVII art. 22.
17. SZT II. 530; Dáné: i. m. 162–163, 170–171.
18. Róth: i.m. 72.
19. Lásd az 1. függelék.
20. Lásd a 2. függelék.
21. Lásd a 3. függelék.
22. Kiss András: *Ante Claram Bóci (Egy 1565-beli ismeretlen kolozsvári boszorkányper)*. In: Uő: *Más források, más értelmezések*. Marosvásárhely, 2003. 304.
23. ASzjk I/2. 790. – Vö. AC p. I. t. VIII.
24. A következő négy szót utalójellel a lap szélére írták.

